ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ PHILIPPE LÉGER

της 4ης Μαΐου 1999 *

1. Με τα ερωτήματα που απευθύνει στο Δικαστήριο, το Arbeidshof te Antwerpen (Βέλγιο) του ζητεί να διευκρινίσει το περιεχόμενο της αποφάσεώς του Van Munster [1]. Η απόφαση αυτή αφορούσε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν, όσον αφορά τα δικαιώματά τους συντάξεως λόγω του ότι ο σύζυγός τους έχει παύσει να εργάζεται, οι κοινοτικοί υπήκοοι που υπόκεινται στην εν προκειμένω βελγική και ολλανδική νομοθεσία.

Το νομικό πλαίσιο

Η βελγική νομοθεσία

2. Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του νόμου της 20ής Ιουλίου 1990 [2] ορίζει ότι το δικαίωμα για σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου αποκτάται, ανά ημερολογιακό έτος, βάσει ενός κλάσματος των πραγματικών, πλασματικών και κατ' αποκοπήν αποδοχών. Οι αποδοχές αυτές λαμβάνονται υπόψη μέχρι το 75 %, όταν ο σύζυγος του εργαζομένου έχει παύσει κάθε επαγγελματική δραστηριότητα και δεν απολαύει καμιάς συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου ή ανάλογης παροχής («συντελεστής εγγάμου») και μέχρι το 60 % στις άλλες περιπτώσεις («συντελεστής αγάμου»).

3. Κατά παρέκκλιση από τις αρχές αυτές, το άρθρο 3, παράγραφος 8, του ίδιου νόμου προβλέπει ότι, όταν ο σύζυγος λαμβάνει σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου — ή μια παροχή — το ποσό της οποίας είναι κατώτερο από τη διαφορά μεταξύ της συντάξεως με τον συντελεστή εγγάμου και της συντάξεως με τον συντελεστή αγάμου του άλλου συζύγου, ο τελευταίος απολαύει δικαιώματος συντάξεως λόγω συνταξίμου χρόνου με τον συντελεστή εγγάμου. Πάντως, στην περίπτωση αυτή, η σύνταξη — ή η παροχή — του πρώτου συζύγου αφαιρείται από αυτή του δεύτερου.

Η ολλανδική νομοθεσία

4. Δυνάμει του Algemene Ouderdomswet (νόμου περί γενικής ασφαλίσεως γήρατος, στο εξής: AOW) [3], κάθε πρόσωπο που κατοικεί στις Κάτω Χώρες είναι υποχρεωτικά ασφαλισμένο μεταξύ της ηλικίας των 15 και 65 ετών στο σύστημα ασφαλίσεως γήρατος. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο AOW επιτρέπει επίσης στους μη κατοίκους να υπαχθούν εκουσίως σ' αυτό το σύστημα.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

1 — Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 1994, C-165/91 (Συλλογή 1994, σ. I-4661).

2 — *Moniteur belge* της 15ης Αυγούστου 1990.

3 — *Staatsblad* 1956, σ. 281.

5. Μέχρι το 1985, ο AOW στηριζόταν, όπως η βελγική νομοθεσία, στην αρχή της στηρίξεως της οικογένειας. Χορηγούσε μόνο στον έγγαμο άντρα δικαίωμα συντάξεως γήρατος μέχρι το 100 % του κατώτατου νόμιμου καθαρού μισθού. Η σύζυγος αποκτούσε προσωποπαγές δικαίωμα συντάξεως — ίσης προς το 50 % του κατώτατου καθαρού μισθού — μόνον από της συμπληρώσεως της ηλικίας των 65 ετών και συνεπεία θανάτου του συζύγου της.

6. Το 1985, ο Ολλανδός νομοθέτης τροποποίησε τον νόμο του [4] ούτως ώστε να διασφαλιστεί η ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών, σύμφωνα με την οδηγία 79/7/ΕΟΚ [5].

7. Ο AOW, όπως άρχισε να ισχύει την 1η Απριλίου 1985, παρέχει σε κάθε έγγαμο, όταν συμπληρώνει την ηλικία των 65 ετών, προσωποπαγές δικαίωμα συντάξεως αντιστοιχούσας προς το 50 % του κατώτατου καθαρού μισθού. Όταν ένας από τους συζύγους δεν ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα και δεν έχει ακόμη συμπληρώσει την ηλικία των 65 ετών, ο άλλος σύζυγος λαμβάνει, εκτός της προσωποπαγούς συντάξεως, συμπλήρωμα συντάξεως που μπορεί επίσης να φθάσει το 50 % του κατώτατου καθαρού μισθού. Όταν ο σύζυγος που δεν ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα συμπληρώσει την ηλικία των 65 ετών, το ποσό που λαμβάνει ως προσωποπαγή σύνταξη αφαιρείται από αυτό που ελάμβανε ο άλλος σύζυγος, οπότε οι συνολικοί πόροι νοικοκυριού παραμένουν αμετάβλητοι.

4 — Με νόμο της 28ης Μαρτίου 1985 (*Staatsblad* 1985, σ. 180).

5 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160).

Η κοινοτική ρύθμιση

8. Το άρθρο 12, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 [6] όπως ισχύει βάσει του κανονισμού (ΕΟΚ) 2001/83 [7] ορίζει τα εξής:

«Οι διατάξεις περί μειώσεως [...], που προβλέπονται από τη νομοθεσία Κράτους μέλους σε περίπτωση σωρεύσεως μίας παροχής με άλλες παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως ή με άλλα εισοδήματα, εφαρμόζονται εις βάρος του δικαιούχου, ακόμη και αν πρόκειται περί παροχών που εκτήθησαν δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους ή περί εισοδημάτων που εκτήθησαν στο έδαφος άλλου κράτους μέλους. Ο κανών αυτός δεν ισχύει, όταν ο δικαιούχος λαμβάνει παροχές της ίδιας φύσεως για αναπηρία, γήρας, θάνατο (συντάξεις) ή επαγγελματική ασθένεια που καταβάλλονται από τους φορείς δύο ή περισσοτέρων κρατών μελών σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 46, 50, 51 ή του άρθρου 60, παράγραφος 1, περίπτωση β'.»

6 — Κανονισμός του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 73).

7 — Κανονισμός του Συμβουλίου, της 2ας Ιουνίου 1983, περί τροποποιήσεως και ενημερώσεως του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 και του κανονισμού (ΕΟΚ) 574/72, περί του τρόπου εφαρμογής του κανονισμού 1408/71 (ΕΕ L 230, σ. 6).

9. Το άρθρο αυτό τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 1248/92 [8] που άρχισε να ισχύει την 1η Ιουνίου 1992. Σήμερα έχει ως εξής:

«Οι ρήτρες μειώσεως, [...] που προβλέπονται από τη νομοθεσία κράτους μέλους σε περίπτωση σωρεύσεως μιας παροχής με άλλες παροχές κοινωνικής ασφάλισης ή με άλλα εισοδήματα πάσης φύσεως, εφαρμόζονται εις βάρος του δικαιούχου, εφόσον δεν ορίζεται άλλως στον παρόντα κανονισμό, ακόμα και αν πρόκειται περί παροχών που αποκτήθηκαν δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους ή περί εισοδημάτων που αποκτήθηκαν στο έδαφος άλλου κράτους μέλους.»

10. Επιπλέον, ο κανονισμός 1248/92 προσέθεσε, στον κανονισμό 1408/71, το άρθρο 46α, το οποίο ορίζει τα εξής:

«1. Ως σωρεύσεις παροχών της ιδίας φύσεως νοούνται, κατά την έννοια του παρόντος κεφαλαίου: όλες οι σωρεύσεις παροχών αναπηρίας, γήρατος και επιζώντων που υπολογίζονται ή χορηγούνται βάσει των περιόδων ασφαλίσεως ή/και κατοικίας που έχουν πραγματοποιηθεί από ένα και το αυτό πρόσωπο.

2. Ως σωρεύσεις παροχών διαφορετικής φύσεως, νοούται, κατά την έννοια του παρόντος κεφαλαίου: όλες οι σωρεύσεις παροχών που δεν μπορούν να θεωρηθούν ως σωρεύσεις της ιδίας φύσεως κατά την έννοια της παραγράφου 1.

3. Για την εφαρμογή των ρητρών μειώσεως, [...] που προβλέπονται από τη νομοθεσία ενός κράτους μέλους σε περίπτωση σωρεύσεως παροχής αναπηρίας, γήρατος ή επιζώντων με παροχή της ιδίας φύσεως ή διαφορετικής φύσεως ή με άλλα εισοδήματα, εφαρμόζονται οι ακόλουθοι κανόνες:

[...]

γ) δεν λαμβάνονται υπόψη τα ποσά των παροχών που έχουν αποκτηθεί δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους οι οποίες χορηγούνται βάσει προαιρετικής ασφαλίσεως ή προαιρετικής συνεχίσεως της ασφαλίσεως·

[...].»

Η απόφαση Van Munster

11. Η προπαρατεθείσα απόφαση Van Munster αφορούσε το συμβατό προς το κοι-

8 — Κανονισμός του Συμβουλίου, της 30ής Απριλίου 1992, για την τροποποίηση του κανονισμού 1408/71 και του κανονισμού 574/92 (ΕΕ L 136, σ. 7).

νοτικό δίκαιο της ισχύουσας κατά τον χρόνο εκείνο βελγικής νομοθεσίας [9].

12. Αξίζει να υπενθυμιστούν τα περιστατικά της διαφοράς.

13. Ο Van Munster είχε ασκήσει μισθωτή δραστηριότητα στο Βέλγιο και στις Κάτω Χώρες. Η σύζυγός του, νεότερη, δεν ασκούσε επαγγελματική δραστηριότητα. Στην ηλικία των 65 ετών ο Van Munster έλαβε βελγική σύνταξη με τον συντελεστή εγγάμου, καθώς και ολλανδική σύνταξη βάσει του 100 % του κατώτατου καθαρού μισθού. Όταν η σύζυγός του συμπλήρωσε το 65ο έτος της ηλικίας της, έλαβε προσωποπαγή ολλανδική σύνταξη υπολογιζόμενη βάσει του 50 % του κατώτατου καθαρού μισθού. Συνακολούθως, ο Van Munster στερήθηκε της προσαυξήσεως συντάξεως που του είχε χορηγηθεί μέχρι τότε, οπότε οι συνολικοί πόροι του νοικοκυριού δεν αυξήθηκαν.

14. Πάντως, έναντι της βελγικής νομοθεσίας, η Van Munster είχε αρχίσει να λαμβάνει «ανάλογο πλεονέκτημα» συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου [10]. Κατά συνέπεια, οι βελγικές αρχές μείωσαν τη σύνταξη της συζύγου του μετατρέποντας τον συντελεστή εγγάμου σε συντελεστή αγάμου. Το εθνικό δικαστήριο, επιληφθέν της προσφυγής που άσκησε ο Van Munster κατά της αποφάσεως με την οποία πραγματοποιήθηκε αυτή η μείωση, ζήτησε από το Δικαστήριο να εξετάσει τα δύο αυτά ζητήματα.

15. Το πρώτο ζήτημα αφορούσε το συμβατό της βελγικής νομοθεσίας με το κοινοτικό δίκαιο. Συναφώς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι «η επίδικη διάταξη της βελγικής νομοθεσίας εφαρμόζεται χωρίς διάκριση στους ημεδαπούς και στους υπηκόους των άλλων κρατών μελών. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί, αυτή καθαυτή, εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων» [11]. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι τα άρθρα 48 έως 51 της Συνθήκης ΕΟΚ απαγορεύουν αυτή τη διάταξη [12].

16. Το δεύτερο ζήτημα αφορούσε τη συγκεκριμένη εφαρμογή της επίδικης διατάξεως σε μια κατάσταση όπως αυτή των συζύγων Van Munster.

17. Το Δικαστήριο, αφού υπογράμμισε τις ιδιομορφίες αυτής της καταστάσεως [13], υπενθύμισε ότι «ο σκοπός των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης δεν θα επιτυγχανόταν αν οι διακινούμενοι εργαζόμενοι, ασκώντας το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας που έχουν, έχαναν τα πλεονεκτήματα κοινωνικής ασφαλίσεως που τους εξασφαλίζει η νομοθεσία ενός κράτους μέλους. Πράγματι, μία τέτοια συνέπεια θα μπορούσε να αποτρέψει τον κοινοτικό εργαζόμενο από την άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας, οπότε και θα αποτελούσε εμπόδιο στην

9 — Επρόκειτο για το άρθρο 10, παράγραφοι 1 και 4, του βασιλικού διατάγματος 50, της 24ης Οκτωβρίου 1967 (όπως είχε τροποποιηθεί με τον νόμο της 15ης Μαΐου 1984). Οι διατάξεις αυτές ήταν, κατ' ουσίαν, πανομοιότυπες προς αυτές του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 8, του νόμου της 20ής Ιουλίου 1990. Εντούτοις, δυνάμει του βασιλικού διατάγματος 50, ο σύζυγος που δεν ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα είχε την ευχέρεια να αποποιηθεί τη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου σύνταξή του ή το «ανάλογο πλεονέκτημα» προκειμένου να παράσχει στον συνταξιοδοτηθέντα εργαζόμενο τη δυνατότητα να εξακολουθήσει να λαμβάνει σύνταξη με συντελεστή εγγάμου. Ο νόμος της 20ής Ιουλίου 1990 κατάργησε την ευχέρεια αυτή.

10 — Κατά τη νομολογία του βελγικού Cour de cassation, σύνταξη γήρατος χορηγούμενη βάσει του AOW συνιστά «ανάλογο πλεονέκτημα» συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου κατά την έννοια της βελγικής νομοθεσίας (Cass. 30 Ιουνίου 1980, *Rechtskunding Weekbland*, 1980-81, σ. 2182-2186).

11 — Σκέψη 19.

12 — Σκέψη 20.

13 — Σκέψεις 22 έως 26.

ελευθερία αυτή» [14]. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι: «Εν προκειμένω, η εφαρμογή στον διακινούμενο εργαζόμενο μιας εθνικής νομοθεσίας που γίνεται κατά τον ίδιο τρόπο όπως και στον μη διακινηθέντα εργαζόμενο παράγει αποτελέσματα που είναι απρόβλεπτα και δεν συμβιβάζονται προς τον σκοπό των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης, ανάγονται δε ακριβώς στο γεγονός ότι τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα του διακινούμενου εργαζομένου διέπονται από δύο διαφορετικές νομοθεσίες» [15].

18. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο καθόρισε τις υποχρεώσεις που υπέχουν οι αρμόδιες αρχές ενόψει μιας τέτοιας διαστάσεως νομοθεσιών. Υπογράμμισε ότι «η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας που διατυπώνει το άρθρο 5 της Συνθήκης ΕΟΚ υποχρεώνει τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών να χρησιμοποιούν όλα τα μέσα που διαθέτουν προκειμένου να επιτυγχάνεται ο σκοπός του άρθρου 48 της Συνθήκης» [16] και ότι «Η υποχρέωση αυτή σημαίνει ότι οι εν λόγω αρχές οφείλουν να εξετάζουν αν η νομοθεσία τους μπορεί να εφαρμοστεί κατά γράμμα στον διακινούμενο εργαζόμενο και κατά τον ίδιο τρόπο όπως και στον μη διακινούμενο εργαζόμενο, χωρίς αυτό να καταλήξει σε απώλεια πλεονεκτήματος κοινωνικής ασφαλίσεως για τον πρώτο και επομένως να μπορεί να τον αποτρέψει από την άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας που έχει» [17]. Αναφερόμενο στο εθνικό δικαστήριο, το Δικαστήριο εξέθεσε, παραπέμποντας στην προηγούμενη νομολογία του [18], ότι αυτό οφείλει, «στο μέτρο του δυνατού, να ερμηνεύει τις διατάξεις εθνικού δικαίου που καλείται να εφαρμόσει σύμφωνα με τις επιταγές του κοινοτικού δικαίου» [19].

19. Απαντώντας στο δεύτερο ερώτημα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι: «Όταν το εθνικό δικαστήριο προβαίνει στο χαρακτηρισμό μιας παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως χορηγουμένης από την νομοθεσία άλλου κράτους μέλους, προκειμένου να εφαρμόσει διάταξη του δικαίου της δικής του χώρας, οφείλει να ερμηνεύει την νομοθεσία του με γνώμονα τους στόχους των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης ΕΟΚ και να φροντίζει, στο μέτρο του δυνατού, ώστε η ερμηνεία που δίνει να μην είναι ικανή να αποτρέψει τον διακινούμενο εργαζόμενο από την πραγματική άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας που έχει» [20].

Τα περιστατικά και η διαδικασία

20. Το πλαίσιο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης είναι ανάλογο προς αυτό της προπαρατεθείσας υποθέσεως Van Munster.

21. Ο R. Engelbrecht άσκησε μισθωτή δραστηριότητα στο Βέλγιο από το 1958 έως το 1993. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα, κατέβαλε εκουσίως εισφορές στο Sociale Verzekeringsbank — το ολλανδικό ταμείο κοινωνικής ασφαλίσεως (στο εξής SVB) — προκειμένου να θεμελιώσει

14 — Σκέψη 27.

15 — Σκέψη 30.

16 — Σκέψη 32.

17 — Σκέψη 33.

18 — Αποφάσεις της 4ης Φεβρουαρίου 1988, 157/86, Murphy κ.λπ. (Συλλογή 1988, σ. 673, σκέψη 11)· της 13ης Νοεμβρίου 1990, C-106/89, Marleasing (Συλλογή 1990, σ. I-4135, σκέψη 8), και της 14ης Ιουλίου 1994, C-91/92, Faccini Dori (Συλλογή 1994, σ. I-3325, σκέψη 26).

19 — Σκέψη 34.

20 — Σημείο 2 του διατακτικού.

δικαίωμα συντάξεως γήρατος βάσει του AOW. Η σύζυγός του, νεότερη, δεν άσκησε επαγγελματική δραστηριότητα.

22. Στις 8 Μαΐου 1993, ο R. Engelbrecht συμπλήρωσε την ηλικία των 65 ετών.

23. Στο Βέλγιο, το Rijksdienst voor Pensioenen — ο βελγικός οργανισμός συντάξεων (στο εξής: ΒΟΣ) — του χορήγησε, από την 1η Ιουνίου 1993, σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου με συντελεστή εγγάμου, συνεπεία του γεγονότος ότι η σύζυγός του δεν είχε ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα και δεν ελάμβανε καμία σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου ή ανάλογη παροχή.

24. Στις Κάτω Χώρες, το SVB του χορηγούσε, από την 1η Μαΐου 1993, σύνταξη γήρατος προσαυξημένη με ένα συμπληρωματικό ποσό λόγω του γεγονότος ότι η σύζυγός του δεν είχε ακόμη συμπληρώσει την ηλικία των 65 ετών κατά την ημερομηνία αυτή.

25. Στις 16 Αυγούστου 1994, η Engelbrecht συμπλήρωσε την ηλικία των 65 ετών.

26. Στη συνέχεια, το SVB της χορήγησε, από την 1η Αυγούστου 1994, σύνταξη γήρατος που υπολογίστηκε βάσει των περιόδων κατοικίας της στις Κάτω Χώρες και της προαιρετικής ασφαλίσεως στην οποία είχε προβεί ο σύζυγός της. Συναφώς, το SVB διευκρίνισε ότι η προαιρετική αυτή ασφάλιση αποτελούσε μέχρι το 88 % μέρος του ποσού της συντάξεως της Engelbrecht. Ακολούθως, το SVB κατάργησε την προσαύξηση συντάξεως που ελάμβανε ο R. Engelbrecht και του χορήγησε σύνταξη του ιδίου ύψους με αυτό της συντάξεως της συζύγου του. Οι συνολικοί πόροι του νοικοκυριού δεν αυξήθηκαν επομένως λόγω της κατ' αυτόν τον τρόπο χορηγηθείσας συντάξεως στην Engelbrecht.

27. Πάντως, θεωρώντας ότι η Engelbrecht ελάμβανε «ανάλογη παροχή» συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου κατά την έννοια της βελγικής νομοθεσίας, ο ΒΟΣ μείωσε, με απόφαση της 20ής Οκτωβρίου 1994, το ποσό της συντάξεως που χορηγούνταν στον σύζυγό της, αντικαθιστώντας με τον συντελεστή αγάμου τον συντελεστή εγγάμου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μείωση κατά 15 % του ύψους των πόρων που ο R. Engelbrecht αντλεί από τη βελγική του σύνταξη.

28. Ο R. Engelbrecht άσκησε προσφυγή κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Arbeidsrechtbank te Turnhout. Προέβαλε ότι η σύνταξη γήρατος της συζύγου του, μολονότι υπολογίστηκε βάσει περιόδων τόσο υποχρεωτικής όσο και προαιρετικής ασφαλίσεως, έπρεπε να θεωρηθεί ότι απορρέει, στο σύνολό της, από προαιρετική ασφάλιση. Υποστήριξε ότι, δυνάμει του άρθρου 46α, παράγραφος 3, στοιχείο γ', του κανονισμού 1408/71, όπως έχει τροποποιηθεί με τον κανονισμό 1248/92 (στο εξής: τροποποιημένος κανονισμός 1408/71), ο ΒΟΣ δεν μπορούσε να λάβει υπόψη τη σύνταξη της συζύγου του κατά τον υπολογισμό της δικής του συντάξεως.

29. Το Arbeidsrechtbank te Turnhout απέρριψε το επιχείρημα αυτό για τον λόγο ότι το προπαρατεθέν άρθρο 46α δεν αφορά την περίπτωση κατά την οποία, όπως εν προκειμένω, παροχές λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου ή γήρατος καταβάλλονται σε δύο διαφορετικά πρόσωπα. Πάντως, έκρινε ότι η μείωση της βελγικής συντάξεως του R. Engelbrecht συνιστά εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Αναφερόμενο, μεταξύ άλλων, στην προπαρατεθείσα απόφαση Van Munster του Δικαστηρίου, έκρινε ότι η σύνταξη της Engelbrecht δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου» ή ως «ανάλογη παροχή» κατά την έννοια της βελγικής νομοθεσίας. Κατόπιν τούτου, αναγνώρισε στον R. Engelbrecht το δικαίωμα συντάξεως με συντελεστή εγγάμου.

30. Ο ΒΟΣ άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Arbeidshof te Antwerpen. Το δικαστήριο αυτό εξέτασε τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες η βελγική νομοθεσία μπορούσε να έχει εφαρμογή στην ολλανδική σύνταξη της Engelbrecht.

31. Ευθύς εξ αρχής, απέρριψε το επιχείρημα του R. Engelbrecht ότι το σύνολο της συντάξεως της συζύγου του απέρρεε από προαιρετική ασφάλιση. Πράγματι, έκρινε ότι μόνον το μεγαλύτερο μέρος της συντάξεως αυτής — ήτοι το 88 % του χορηγούμενου ποσού — καταβάλλεται βάσει «προαιρετικής ασφαλίσεως ή προαιρετικής συνεχιζομένης ασφαλίσεως» κατά την έννοια του άρθρου 46α, παράγραφος 3, στοιχείο γ', του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71. Στη συνέχεια, απορρίπτοντας το συμπέρασμα του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, εκτίμησε ότι η διάταξη αυτή μπορεί να εφαρμοστεί όταν παροχές λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου ή γήρατος καταβάλλονται σε δύο διαφορετικά πρόσωπα. Εξ αυτού συνήγαγε ότι το ανωτέρω μέρος της συντάξεως της Engelbrecht δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη κατά τον καθορισμό της βελγικής συντάξεως του συζύγου της.

32. Πάντως, για το μέρος της συντάξεως της Engelbrecht που καταβάλλεται βάσει περιόδων υποχρεωτικής ασφαλίσεως — ήτοι για το 12 % του χορηγούμενου ποσού — το Arbeidshof te Antwerpen διατύπωσε αμφιβολίες σχετικά με την ερμηνεία της προπαρατεθείσας αποφάσεως Van Munster του Δικαστηρίου και του άρθρου 5 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 10 ΕΚ), των άρθρων 48 και 49 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρων 39 και 40 ΕΚ), του άρθρου 50 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 41 ΕΚ) καθώς και του άρθρου 51 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρου 42 ΕΚ).

33. Οι αμφιβολίες αυτές ανακύπτουν κυρίως από διάσταση νομολογίας μεταξύ του αιτούντος δικαστηρίου και του βέλγικου Cour de cassation. Συγκεκριμένα, σε παρόμοιες υποθέσεις, το Arbeidshof te Antwerpen δέχθηκε ότι η εφαρμογή της βελγικής νομοθεσίας συνεπάγεται, για τους ενδιαφερομένους συζύγους, απώλεια ενός πλεονεκτήματος κοινωνικής ασφαλίσεως και, επομένως, συνιστά εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Κατά συνέπεια, αποφάσισε να μην εφαρμόσει τις επίδικες διατάξεις της νομοθεσίας του. Εντούτοις, το βελγικό Cour de cassation απέρριψε αυτό το συμπέρασμα [21]. Υπενθύμισε ότι, κατά τη διατύπωση της προπαρατεθείσας αποφάσεως Van Munster του Δικαστηρίου, το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει τις επίδικες διατάξεις. Έκρινε ότι, καθόσον το κοι-

21 — Αποφάσεις του βελγικού Cour de cassation της 13ης Ιανουαρίου 1997, Office national des pensions κατά Swolfs, και της 10ης Φεβρουαρίου 1997, Bannink κατά Office national des pensions (παρατιθέμενες στο σημείο 16.1 της ελληνικής μεταφράσεως της διατάξεως περί παρατομής).

νοτικό δίκαιο δεν τα επιβάλλει, το εθνικό δικαστήριο δεν δικαιούται να μην εφαρμόζει τις διατάξεις αυτές προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι βλαπτικές συνέπειες που απορρέουν από την έλλειψη συντονισμού των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως, μολονότι, μέσω ερμηνείας αυτών των διατάξεων, μπορούσε, στο μέτρο του δυνατού, να ευνοήσει την ελεύθερη κυκλοφορία των διακινούμενων εργαζομένων.

Τα προδικαστικά ερωτήματα

34. Εκτιμώντας ότι η λύση της διαφοράς της κύριας δίκης εξαρτάται από ακριβές περιεχόμενο της προπαρατεθείσας αποφάσεως Van Munster του Δικαστηρίου, το Arbeidshof te Antwerpen:

«1) Ζητεί από το Δικαστήριο να εκδώσει προδικαστική απόφαση επί των ακολούθων ζητημάτων ερμηνείας, βάσει των προαναφερθεισών διατάξεων και όσων άλλων το Δικαστήριο θεωρήσει εφαρμοστέες:

Συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο, ειδικότερα δε με τα άρθρα 5, 48 και 51 της Συνθήκης της 25ης Μαρτίου 1957 για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, και πιο συγκεκριμένα με τις αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων και της καλόπιστης συνεργασίας των αρμοδίων αρχών, η άποψη ότι το εθνικό δικαστήριο, το οποίο διαπιστώνει ότι η εφαρμοστέα διάταξη του εθνικού δικαίου (όπως το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 8, του βελγικού νόμου της 20ής Ιουλίου 1990, το οποίο καθιστά υποχρεωτικό να μειωθεί κατά το ποσό της συντάξεως του συζύγου του διακινούμενου εργαζομένου η σύνταξη εγγάμου που χορηγείται στον εργαζόμενο αυτόν, καθότι η σύνταξη του συζύγου του αποτελεί παροχή ανάλογη με σύνταξη) καθιστά υποχρεωτική τη μείωση της συντάξεως του διακινούμενου εργαζομένου και το οποίο θεωρεί αδύνατη οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία της διατάξεως αυτής που να μπορεί να εξαλείψει προς όφελος της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων τις απρόβλεπτες δυσμενείς συνέπειες της ελλείψεως συντονισμού μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως ή κρίνει ότι η εφαρμογή της διατάξεως αυτής αποτελεί εμπόδιο για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, δεν μπορεί να μην εφαρμόσει τη διάταξη αυτή;

2) Ζητεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί επί των ακολούθων προβλημάτων ερμηνείας της αποφάσεως της 5ης Οκτωβρίου 1994, C-165/91, Van Munster (Συλλογή 1994, σ. I-4661), υπό το πρίσμα των ίδιων κανόνων του ευρωπαϊκού δικαίου:

α) Πρέπει το σχετικό με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα σκεπτικό της αποφάσεως αυτής (σκέψεις 21 έως 31) να νοηθεί κατά τρόπο που αντιστοιχεί στην έννοια των "απρόβλεπτων δυσμενών συνεπειών της ελλείψεως συντονισμού μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως;"

β) Όταν η εφαρμοστέα διάταξη του εθνικού δικαίου δεν επιτρέπει καμία ερμηνεία που να εξαλείφει, σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, τις δυσμενείς συνέπειες για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, πρέπει, υπό το πρίσμα των σκέψεων 32 έως 34, το σημείο 2 του διατακτικού της αποφάσεως αυτής να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο οφείλει απλώς και μόνο να ερμηνεύσει τη διάταξη αυτή ή υπό την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο οφείλει να την αφήσει ανεφάρμοστη;

3) Υπό το πρίσμα του σημείου 2 του διατακτικού της αποφάσεως της 5ης Οκτωβρίου 1994 και της νομολογίας του Δικαστηρίου, συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο, και πιο συγκεκριμένα με τα άρθρα 5, 48 και 51 της Συνθήκης, η άποψη ότι το εθνικό δικαστήριο δεν υποχρεούται να μην εφαρμόσει σαφείς και δεσμευτικές διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας προκειμένου να εξαλειφθούν οι δυσμενείς συνέπειες:

— της εφαρμογής των διατάξεων αυτών επί των διακινούμενων εργαζομένων που έχουν ασκήσει το δικαίωμά τους προς ελεύθερη κυκλοφορία,

— της ελλείψεως συντονισμού μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως των διαφόρων κρατών μελών;»

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

35. Πριν αρχίσω την εξέταση των ερωτημάτων αυτών, θα διατυπώσω δύο προκαταρκτικές παρατηρήσεις.

36. Πρώτον, η Βελγική Κυβέρνηση και ο ΒΟΣ προβάλλουν ότι τα προδικαστικά ερωτήματα είναι πανομοιότυπα προς αυτά στα οποία δόθηκε απάντηση με την προπαρατεθείσα απόφαση Van Munster. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την απόφαση Da Costa του Δικαστηρίου [22], παρέλκει νέα ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου.

37. Το επιχείρημα αυτό δεν νομίζω ότι είναι βάσιμο.

38. Είναι αληθές ότι ορισμένα ερωτήματα — ήτοι το πρώτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος — συμπίπτει με τα εκτιθέμενα στην προπαρατεθείσα απόφαση Van Munster του Δικαστηρίου [23]. Πάντως, τα προδικαστικά ερωτήματα είναι ως επί το πλείστον νέα.

39. Πράγματι, με την προπαρατεθείσα απόφαση, το Δικαστήριο κάλεσε το βελγικό δικαστήριο να ερμηνεύσει τη νομοθεσία του σύμφωνα με τους σκοπούς των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης. Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι μια τέτοια ερμηνεία δεν είναι δυνατή. Ερωτά, κατ' ουσίαν, το Δικαστήριο αν, σε μια τέτοια

22 — Απόφαση της 27ης Μαρτίου 1963, συνεκδικασθείσες υποθέσεις 28/62 έως 30/62 (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 891, συγκεκριμένα σ. 895).

23 — Βλ. σημεία 70 και 71 αυτών των προτάσεων.

περίπτωση, οφείλει να μην εφαρμόσει την εθνική του νομοθεσία.

40. Όμως, το ζήτημα αυτό δεν κρίθηκε με την προπαρατεθείσα απόφαση Van Munster.

41. Κατά συνέπεια, καταλήγω ότι υφίσταται ανάγκη νέας ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου.

42. Δεύτερον, από το σκεπτικό της διατάξεως περί παραπομπής προκύπτει ότι το επιληφθέν της υποθέσεως της κύριας δίκης δικαστήριο διερωτάται ως προς την ερμηνεία του άρθρου 46α του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71, καταλήγοντας ότι το άρθρο αυτό πρέπει να εφαρμοστεί στην κατάσταση του ζεύγους Engelbrecht [24].

43. Η ερμηνεία αυτής της διατάξεως έχει προφανές ενδιαφέρον για τη λύση της διαφοράς της κύριας δίκης.

44. Πράγματι, αν το προπαρατεθέν άρθρο 46α θεωρηθεί ότι έχει την έννοια ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην κατάσταση του ζεύγους Engelbrecht, ο ΒΟΣ θα δικαιούται, κατά τον υπολογισμό της βελγικής συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου του R. Engelbrecht, να λάβει υπόψη το σύνολο της ολλανδικής συντάξεως που καταβάλλεται στη σύζυγό του. Στην περίπτωση αυτή, το ποσό της συντάξεως της Engelbrecht θα είναι ανώτερο από τη διαφορά μεταξύ της συντάξεως με τον συντελεστή εγγάμου και της συντάξεως με τον συντελεστή αγάμου του συζύγου της. Επομένως, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3, παράγραφος 1, του νόμου της 20ής Ιουλίου 1990, ο ΒΟΣ θα μειώσει τη σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου του R. Engelbrecht μετατρέποντας απλώς τον συντελεστή εγγάμου σε συντελεστή αγάμου.

45. Αντιθέτως, αν το προπαρατεθέν άρθρο 46α θεωρηθεί ότι έχει την έννοια ότι εφαρμόζεται σε μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης, ο ΒΟΣ δεν θα μπορέσει, δυνάμει της παραγράφου 3, στοιχείο γ', του κειμένου αυτού, να λάβει υπόψη παρά μόνον την αναλογία της ολλανδικής συντάξεως της Engelbrecht που υπολογίζεται βάσει υποχρεωτικών περιόδων ασφαλίσεως, ήτοι 12 % του χορηγουμένου ποσού. Αν δεν πλανώμαι, η αναλογία αυτή θα είναι τότε κατώτερη της διαφοράς μεταξύ της συντάξεως με τον συντελεστή εγγάμου και της συντάξεως με τον συντελεστή αγάμου του R. Engelbrecht. Κατόπιν τούτου, η εφαρμογή του άρθρου 3, παράγραφος 8, του νόμου της 20ής Ιουλίου 1990 θα επιτρέψει στον R. Engelbrecht να διατηρήσει το δικαίωμά του συντάξεως με τον συντελεστή εγγάμου, με αφαίρεση της ανωτέρω αναλογίας της συντάξεως της συζύγου του (12 % του χορηγουμένου ποσού).

46. Όμως, η εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου ερμηνεία του άρθρου 46α του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71 μου φαίνεται εσφαλμένη.

24 — Βλ., μεταξύ άλλων, τα σημεία 9 έως 10.8 της ελληνικής μεταφράσεως της διατάξεως περί παραπομπής.

47. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, καλώ το Δικαστήριο να προβεί, σύμφωνα με τη νομολογία του, σε ερμηνεία αυτής της διατάξεως ώστε να παρασχεθούν στο Arbeidshof te Antwerpen «όλα τα χρήσιμα στοιχεία του κοινοτικού δικαίου [...] αναγκαία για την έκδοση της αποφάσεως [του]» [25].

Η απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα

48. Θα αρχίσω εξετάζοντας το ζήτημα που αφορά την ερμηνεία του άρθρου 46α του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71. Στη συνέχεια, τα προδικαστικά ερωτήματα θα με κάνουν να στραφώ στον καθορισμό του αν, αφενός, η μείωση της συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου του R. Engelbrecht συνιστά εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και, αφετέρου, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να μην εφαρμόσει την εθνική του νομοθεσία.

Το άρθρο 46α του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71

49. Από το σκεπτικό της διατάξεως περί παραπομπής [26] προκύπτει ότι το Arbeidshof te Antwerpen προσπαθεί να εξακριβώσει αν το άρθρο 46α, παράγραφος 3, στοιχείο γ', του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71 απαγορεύει, κατά τον καθορισμό του ποσού της συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου που καταβάλλεται σε ένα πρόσωπο βάσει της νομοθεσίας κράτους μέλους, την λήψη υπόψη του ποσού της παροχής γήρατος που δικαιούται ο σύζυγός του κατά τη νομοθεσία άλλου κράτους μέλους βάσει προαιρετικής ασφαλίσεως ή προαιρετικής συνεχιζομένης ασφαλίσεως.

50. Στο πλαίσιο της κύριας δίκης, οι εκατέρωθεν απόψεις είχαν κυρίως ως σημείο αναφοράς την απόφαση Bakker του Δικαστηρίου [27].

51. Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η βελγική νομοθεσία [28] δεν συνιστούσε «ρήτρα μειώσεως» [29] κατά την έννοια του άρθρου 12, παράγραφος 2, του κανονισμού 1408/71, ως έχει βάσει του κανονισμού 2001/83 [30]. Πράγματι, κατά το Δικαστήριο «οι απαγορεύουσες τη σώρευση διατάξεις στις οποίες αναφέρεται το άρθρο αυτό αφορούν μόνον τις περιπτώσεις όπου το αυτό πρόσωπο είναι δικαιούχος πλειόνων παροχών» [31]. Όμως, η βελγική νομοθεσία «αφορά περίπτωση διαφορετική [...] [διότι τέτοιου είδους κανόνες] δεν αφορούν τις περιπτώσεις σωρεύσεως πλειόνων παροχών προς το αυτό πρόσωπο, αλλά τις περιπτώσεις όπου παροχές συντάξεως λόγω συμπληρώσεως του ορίου ηλικίας ή συντάξεως επιζώντων καταβάλλονται σε δύο διαφορετικά πρόσωπα» [32].

25 — Απόφαση της 16ης Ιουνίου 1981, 126/80, Salonia (Συλλογή 1981, σ. 1563, σκέψη 8).

26 — Βλ., μεταξύ άλλων, τα σημεία 9 έως 10.8 της γαλλικής μεταφράσεως.

27 — Απόφαση της 20ής Απριλίου 1988, 151/87 (Συλλογή 1988, σ. 2009).

28 — Επρόκειτο επίσης για το άρθρο 10, παράγραφοι 1 και 4, του βασιλικού διατάγματος αριθ. 50.

29 — Οι «ρήτρες μειώσεως» αποκαλούνται επίσης «απαγορεύουσες τη σώρευση διατάξεις».

30 — Σκέψη 15.

31 — Σκέψη 12.

32 — Σκέψη 14.

52. Εν προκειμένω, η διαφορά της κύριας δίκης αφορά ακριβώς την περίπτωση κατά την οποία παροχές λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου ή γήρατος καταβάλλονται σε δύο διαφορετικά πρόσωπα — εν προκειμένω, τον R. Engelbrecht και τη σύζυγό του.

53. Επομένως, πρέπει να ελεγχθεί αν, ενόψει της προπαρατεθείσας αποφάσεως Bakker του Δικαστηρίου, το άρθρο 46α, παράγραφος 3, στοιχείο γ', του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71 μπορεί να έχει εφαρμογή στην περίπτωση σωρεύσεως πλειόνων παροχών από δύο διαφορετικά πρόσωπα.

54. Προς τον σκοπό αυτό, πρέπει να προσδιοριστεί προηγουμένως το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 12, παράγραφος 2, του ανωτέρω κανονισμού.

55. Νομίζω, για δύο λόγους, ότι η έννοια της «ρήτρας μειώσεως» του άρθρου 12, παράγραφος 2, του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71 ταυτίζεται προς αυτήν που αφορά το άρθρο 12, παράγραφος 2, του κανονισμού 1408/71, ως έχει μετά τον κανονισμό 2001/83.

56. Πρώτον, ο κανονισμός 1248/92 τροποποίησε το άρθρο 12, παράγραφος 2, καταργώντας τη δεύτερη φράση αυτού του κειμένου και ορίζοντας ότι η αρχή των εθνικών απαγορευουσών τη σώρευση διατάξεων σε βάρος του δικαιούχου παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως ισχύει, «εφόσον δεν ορίζεται άλλως». Συναφώς, ο κανονισμός 1248/92 προσέθεσε στον τίτλο ΙΙΙ, κεφάλαιο 3, με τον τίτλο «Γήρας και θάνατος (συντάξεις)», τα άρθρα 46α, 46β και 46γ. Τα άρθρα αυτά καθορίζουν τις προϋποθέσεις εφαρμογής των εθνικών κανόνων περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως που ισχύουν για τις παροχές αναπηρίας, γήρατος ή επιζώντων. Όπως προκύπτει συναφώς, οι τροποποιήσεις που επέφερε ο κανονισμός 1248/92 στον κανονισμό 1408/71, ως έχει μετά τον κανονισμό 2001/83, προσδιόρισαν απλών με ακρίβεια τα όρια εφαρμογής των εθνικών κανόνων περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως στο πλαίσιο του υπολογισμού των συντάξεων [33]. Επομένως, δεν θίγουν την αρχή του άρθρου 12, παράγραφος 2 [34], ούτε την έννοια της «ρήτρας μειώσεως» που αφορά η διάταξη αυτή [35].

57. Δεύτερον, οι τροποποιήσεις που επήλθαν με τον κανονισμό 1248/92 δεν αναιρούν, κατ' εμέ, το συμπέρασμα της προπαρατεθείσας αποφάσεως Bakker του Δικαστηρίου.

58. Το συμπέρασμα αυτό στηρίχθηκε τόσο στο κείμενο όσο και στον σκοπό του άρθρου 12, παράγραφος 2, του κανονισμού 1408/71, ως έχει μετά τον κανονισμό 2001/83. Όσον αφορά το γράμμα της διατάξεως, το Δικαστήριο τόνισε ότι η πρώτη φράση της διατάξεως αναφερόταν στον «δικαιούχο» παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως και ότι η δεύτερη αφορούσε την περίπτωση κατά την οποία «ο δικαιούχος λαμβάνει» παροχές της

33 — Απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 1998, C-366/96, Cordelle (Συλλογή 1998, σ. I-583, σκέψη 12).

34 — Ibidem.

35 — Απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 1998, C-143/97, Conti (Συλλογή 1998, σ. I-6365, σκέψη 19).

ίδιας φύσεως [36]. Το Δικαστήριο συνήγαγε από τη χρησιμοποίηση, στον ενικό, αυτών των όρων ότι οι απαγορεύουσες τη σώρευση διατάξεις στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 12, παράγραφος 2, αφορούν μόνον τις περιπτώσεις όπου το αυτό πρόσωπο είναι δικαιούχος πλειόνων παροχών [37]. Όσον αφορά τον σκοπό του άρθρου 12, παράγραφος 2, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο σκοπός αυτός «συνιστά το αντιστάθμισμα των πλεονεκτημάτων που εξασφαλίζει το κοινοτικό δίκαιο στους εργαζομένους, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να επικαλούνται την ταυτόχρονη εφαρμογή των νομοθεσιών κοινωνικής ασφαλίσεως πλειόνων κρατών μελών. Πράγματι, σκοπός του άρθρου 12 είναι να εμποδίζει τον εργαζόμενο να αντλεί από την ταυτόχρονη αυτή εφαρμογή πλειόνων νομοθεσιών πλεονεκτήματα θεωρούμενα ως μη οφειλόμενα τόσο από την εθνική νομοθεσία όσο και από το κοινοτικό δίκαιο» [38].

59. Κατά τη γνώμη μου, οι σκέψεις αυτές ισχύουν και για το άρθρο 12, παράγραφος 2, του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71. Αφενός, μολονότι ο κανονισμός 1248/92 κατάργησε τη δεύτερη φράση αυτής της διατάξεως, παραμένει γεγονός ότι η πρώτη φράση εξακολουθεί να αναφέρεται στον «δικαιούχο» παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως. Αφετέρου, όπως είδαμε [39], οι τροποποιήσεις που επήλθαν με τον κανονισμό 1248/92 δεν έθεσαν υπό αμφισβήτηση την αρχή του άρθρου 12, παράγραφος 2. Όμως, η αρχή αυτή έχει, στον τροποποιημένο κανονισμό 1408/71, τον ίδιο σκοπό προς αυτόν που επιδιώχθηκε στο πλαίσιο του κανονισμού 1408/71, ως έχει μετά τον κανονισμό 2001/83.

60. Κατά συνέπεια, εκτιμώ ότι οι κανόνες περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως στους οποίους αναφέρεται το άρθρο 12, παράγραφος 2, του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71 αφορούν μόνον τις περιπτώσεις κατά τις οποίες ένα και το αυτό πρόσωπο είναι δικαιούχος πλειόνων παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως.

61. Υπό τις συνθήκες αυτές, το άρθρο 46α, παράγραφος 3, στοιχείο γ', του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71 δεν νομίζω ότι μπορεί να έχει εφαρμογή στην περίπτωση σωρεύσεως πλειόνων παροχών από δύο διαφορετικά πρόσωπα.

62. Πράγματι, το προπαρατεθέν άρθρο, καθόσον καθορίζει τις προϋποθέσεις εφαρμογής των εθνικών κανόνων περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως στις παροχές αναπηρίας, γήρατος και επιζώντων, συνιστά ένα όριο στην αρχή της εις βάρος του δικαιούχου εφαρμογής των κανόνων περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως που θέτει το άρθρο 12, παράγραφος 2, του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71. Επομένως, δεν μπορεί να υφίσταται ευρύτερο πεδίο εφαρμογής από αυτό της αρχής από την οποία παρεκκλίνει.

63. Εξάλλου, συμμερίζομαι την άποψη του ΒΟΣ ότι ο όρος «σωρεύσεις παροχών διαφορετικής φύσεως» που περιέχει το άρθρο 46α, παράγραφος 2, δεν μπορεί να καλύπτει την περίπτωση σωρεύσεως πλειόνων παροχών από δύο διαφορετικά πρόσωπα. Πράγματι, από την 21η αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 1248/92 προκύπτει ότι ο όρος αυτός πρέπει να ερμηνεύεται «σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου». Όμως, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, υφίσταται σώρευση παροχών διαφορετικής

36 — Σκέψη 11.
37 — Σκέψη 12.
38 — Σκέψη 13.
39 — Σημείο 56 αυτών των προτάσεων.

φύσεως όταν ένα και το αυτό πρόσωπο λαμβάνει πλείονες παροχές που υπολογίζονται ή χορηγούνται βάσει περιόδων ασφαλίσεως που έχουν συμπληρωθεί από διαφορετικά πρόσωπα [40].

64. Κατά συνέπεια, το άρθρο 46α, παράγραφος 3, στοιχείο γ', του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71 δεν απαγορεύει, κατά τον καθορισμό του ύψους της συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου που καταβάλλεται σε ένα πρόσωπο βάσει της νομοθεσίας κράτους μέλους, το να λαμβάνεται υπόψη το ύψος της παροχής γήρατος που δικαιούται ο σύζυγός του δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους βάσει προαιρετικής ασφαλίσεως ή προαιρετικής συνεχιζομένης ασφαλίσεως.

Το πρώτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος

65. Εκ πρώτης όψεως, δεν είναι εύκολο να κατανοηθεί το πρώτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος. Για να συναχθεί το περιεχόμενό του, πρέπει να αναφερθούμε στα άλλα προδικαστικά ερωτήματα καθώς και στο σκεπτικό της διατάξεως περί παραπομπής.

66. Το Arbeidshof te Antwerpen, από τα άλλα ερωτήματα που υποβάλλει στο Δικαστήριο, φαίνεται να αντιμετωπίζει δύο ενδεχόμενα.

67. Κατά το πρώτο ενδεχόμενο, το εν λόγω δικαστήριο «διαπιστώνει ότι [...] διάταξη του εθνικού δικαίου καθιστά υποχρεωτική τη μείωση της συντάξεως του διακινούμενου εργαζομένου και [...] θεωρεί αδύνατη οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία [...] που να μπορεί να εξαλείψει [...] τις απρόβλεπτες δυσμενείς συνέπειες της *ελλείψεως συντονισμού* μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως» [41]. Το εθνικό δικαστήριο δεν θα εφάρμοζε αυτή τη διάταξη προκειμένου να «εξαλειφθούν οι δυσμενείς συνέπειες [...] της *ελλείψεως συντονισμού* μεταξύ [αυτών] των συστημάτων» [42]. Επομένως, κατά το ενδεχόμενο αυτό, η μείωση της συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου του R. Engelbrecht θα συνιστούσε εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων που απορρέει από την έλλειψη συντονισμού μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως. Επομένως, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, δεν φαίνεται ασυμβίβαστη προς τα άρθρα 48 έως 51 της Συνθήκης.

68. Κατά το δεύτερο ενδεχόμενο, το αιτούν δικαστήριο «κρίνει ότι η *εφαρμογή* της διατάξεως αυτής [εθνικής] [...] *αποτελεί εμπόδιο* για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων» [43] δεν θα εφάρμοζε τη διάταξη αυτή «προκειμένου να εξαλειφθούν οι δυσμενείς συνέπειες [...] της *εφαρμογής* [της] επί των

40 — Όσον αφορά το άρθρο 12, παράγραφος 2, του κανονισμού 1408/71, ως είχε κατά τον κανονισμό 2001/83, βλ. την απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 1987, 197/85, Stefanutti (Συλλογή 1987, σ. 3855). Εν προκειμένω, η κ. Stefanutti ελάμβανε, αφενός, σύνταξη αναπηρίας βάσει επαγγελματικής σταδιοδρομίας που είχε συμπληρώσει εντός κράτους μέλους και, αφετέρου, σύνταξη επιζώντος στηριζόμενη στην επαγγελματική σταδιοδρομία που είχε συμπληρώσει ο αποβιώσας σύζυγός της εντός άλλου κράτους μέλους. Όσον αφορά το άρθρο 46α του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71, βλ. την απόφαση της 11ης Αυγούστου 1995, C-98/94, Schmidt (Συλλογή 1995, σ. I-2559). Εν προκειμένω, η κ. Schmidt ελάμβανε, αφενός, σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου χορηγούμενη βάσει περιόδων ασφαλίσεως που είχε συμπληρώσει εντός κράτος μέλους και, αφετέρου, σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου που είχε επιτευχθεί, υπό την ιδιότητά της ως διαζευγμένης, βάσει των περιόδων ασφαλίσεως που είχε συμπληρώσει ο πρώην σύζυγός της εντός άλλου κράτους μέλους.

41 — Πρώτο ερώτημα (η υπογράμμιση δική μου).

42 — Τρίτο ερώτημα (η υπογράμμιση δική μου).

43 — Πρώτο ερώτημα (η υπογράμμιση δική μου).

διακινούμενων εργαζομένων» [44]. Επομένως, κατά την εκδοχή αυτή, η μείωση της συντάξεως του R. Engelbrecht θα συνιστούσε εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, απαγορευόμενο από τα άρθρα 48 έως 51 της Συνθήκης.

69. Εξάλλου, στο αιτιολογικό της διατάξεως περί παραπομπής, το Arbeidshof te Antwerpen προσθέτει ότι «Θα μπορούσε να συναχθεί ότι, λαμβανομένου υπόψη του τρόπου κατά τον οποίο ο περιορίζων τη σώρευση κανόνας του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 8, του νόμου της 20ής Ιουλίου 1990 (πρώην άρθρου 10 του βασιλικού διατάγματος 50) εφαρμόσθηκε από τον Rijksdienst voor Pensioenen, ο R. Engelbrecht υφίσταται τις εντεύθεν συνέπειες, οι οποίες έχουν θεωρηθεί από το ΔΕΚ στην απόφαση van Munster - και πιο συγκεκριμένα στη σκέψη 27 - ως εμπόδιο για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και συνεπώς ως αντίθετες με τα άρθρα 48 έως 51 της Συνθήκης ΕΟΚ, και λαμβανομένου υπόψη του ότι δεν υφίσταται άλλη δυνατότητα ερμηνείας του ανωτέρω κανόνα η οποία να μην έχει τις συνέπειες αυτές, ο εν λόγω κανόνας πρέπει, σύμφωνα με την παλαιότερη νομολογία του ΔΕΚ, να μην εφαρμοστεί όσον αφορά τον R. Engelbrecht» [45].

70. Ως εκ τούτου συνάγω ότι, με το πρώτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματός του, το Arbeidshof te Antwerpen ερωτά, κατ' ουσίαν, αν η μείωση της συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου που επιβάλλει το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 8, του βελγικού νόμου της 20ής Ιουλίου 1990 σε καταστάσεις όπως αυτή των συζύγων Engelbrecht συνιστά εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων ή αν απορρέει από τις διαφορές που υφίστανται μεταξύ του βελγικού και του ολλανδικού συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως.

71. Όπως προείπα [46], το ερώτημα αυτό αποτέλεσε ήδη αντικείμενο εξετάσεως στην προπαρατεθείσα απόφαση του Δικαστηρίου Van Munster [47]. Πάντως, από το διατακτικό της διατάξεως περί παραπομπής [48] προκύπτει σαφώς ότι, παρά την απόφαση αυτή, το Arbeidshof te Antwerpen εξακολουθεί να έχει κάποια δυσχέρεια προκειμένου να εξακριβώσει αν η εφαρμογή της επίδικης διατάξεως σε μια κατάσταση όπως αυτή του ζεύγους Engelbrecht συνιστά ή όχι εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Κατ' εμέ, η αιτία αυτής της δυσχέρειας θα μπορούσε να έγκειται στο γεγονός ότι η προπαρατεθείσα απόφαση Van Munster αναφέρεται άλλοτε μεν στην έννοια του «εμποδίου» [49], άλλοτε δε στην έννοια των «αποτελεσμάτων που είναι απρόβλεπτα και *δεν συμβιβάζονται* προς τον σκοπό των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης» [50]. Επομένως, προκειμένου να αρθεί οποιαδήποτε αβεβαιότητα, νομίζω ότι είναι σκόπιμο να επανεξεταστεί το ζήτημα αυτό.

72. Όπως γνωρίζουμε, ο τροποποιημένος κανονισμός 1408/71 δεν έχει διαμορφώσει ένα κοινό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως για τους εργαζομένους και τα μέλη της οικογενείας τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας [51]. Στον τομέα αυτό, το άρθρο 51 της Συνθήκης προβλέπει συντονισμό των νομοθεσιών των κρατών μελών και όχι εναρμόνιση [52]. Επιτρέπει τη διατήρηση των

44 — Τρίτο ερώτημα (η υπογράμμιση δική μου).

45 — Σημείο 15.1 της ελληνικής μεταφράσεως της διατάξεως περί παραπομπής (η υπογράμμιση δική μου).

46 — Σημείο 38 αυτών των προτάσεων.

47 — Στις σκέψεις 21 έως 35.

48 — Βλ., μεταξύ άλλων, τα σημεία 14.5.1 έως 14.5.4 της ελληνικής μεταφράσεως.

49 — Σκέψη 27 (βλ. επίσης τις σκέψεις 33 και 35).

50 — Σκέψη 30, με υπογράμμιση δική μου (βλ. επίσης τις σκέψεις 31 και 32).

51 — Αποφάσεις της 9ης Ιουλίου 1980, 807/79, Gravina (Συλλογή 1980/II, σ. 449, σκέψη 7), και της 5ης Ιουλίου 1988, 21/87, Borowitz (Συλλογή 1988, σ. 3715, σκέψη 23).

52 — Απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 1986, 41/84, Pinna (Συλλογή 1986, σ. 1, σκέψη 20).

διαφορών μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως των κρατών μελών και, κατά συνέπεια, μεταξύ των δικαιωμάτων των προσώπων που εργάζονται εντός αυτών. Επομένως, οι ουσιαστικές και διαδικαστικές διαφορές μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως κάθε κράτους μέλους δεν επηρεάζονται από το άρθρο 51 της Συνθήκης [53].

73. Ο γενικός εισαγγελέας Darmon το υπενθύμισε με τις προτάσεις του για την έκδοση της προπαρατεθείσας αποφάσεως Van Munster [54], τα άρθρα 48 έως 51 της Συνθήκης απαγορεύουν δύο είδη εθνικών ρυθμίσεων στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως.

74. Πρώτον, τα άρθρα 48 έως 51 της Συνθήκης αντίκεινται σε ρυθμίσεις κοινωνικής ασφαλίσεως που περιέχουν προφανείς ή συγκεκαλυμμένες δυσμενείς διακρίσεις λόγω ιθαγένειας. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι «εναπόκειται στη νομοθεσία κάθε κράτους μέλους να καθορίσει τους όρους του δικαιώματος ή της υποχρεώσεως υπαγωγής σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως [...], εφόσον σχετικά δεν γίνεται διάκριση μεταξύ των υπηκόων του οικείου κράτους μέλους και των υπηκόων των άλλων κρατών μελών [...]» [55].

75. Δεύτερον, εθνική ρύθμιση, έστω και αν εφαρμόζεται αδιακρίτως στους αλλοδαπούς και στους υπηκόους των άλλων κρατών μελών, είναι ασυμβίβαστη προς τα άρθρα 48 έως 51 της Συνθήκης, αν αφαιρεί από τον διακινούμενο εργαζόμενο πλεονέκτημα που παρέχει στον μη διακινούμενο εργαζόμενο. Το Δικαστήριο κρίνει ότι «ο στόχος των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης δεν επιτυγχάνεται αν οι διακινούμενοι εργαζόμενοι, ασκώντας το δικαίωμά τους της ελεύθερης κυκλοφορίας, αναγκάζονται να χάσουν τα πλεονεκτήματα στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως που τους αναγνωρίζει η νομοθεσία κράτους μέλους. Πράγματι, η συνέπεια αυτή θα μπορούσε να αποθαρρύνει τους κοινοτικούς εργαζομένους να ασκούν το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και θα συνιστούσε, ως εκ τούτου, εμπόδιο στην ελευθερία αυτή [...]» [56]. Προς τον σκοπό αυτό, η εξέταση στην οποία προβαίνει το Δικαστήριο συνίσταται στο να εξακριβωθεί αν η εθνική ρύθμιση μπορεί να θέσει σε δυσμενέστερη θέση, επί επιπέδου κοινωνικής ασφαλίσεως, τους διακινουμένους εργαζομένους σε σχέση με τους εργαζομένους που άσκησαν δραστηριότητα σε ένα μόνον κράτος μέλος [57].

76. Εν προκειμένω, δεν αμφισβητείται ότι η βελγική νομοθεσία — καθόσον προβλέπει το δικαίωμα συντάξεως με τον συντελεστή εγγάμου στην περίπτωση κατά την οποία ο σύζυγος του εργαζομένου έχει παύσει κάθε επαγγελματική δραστηριότητα και δεν λαμβάνει σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου ή ανάλογη παροχή, εφαρμόζει όμως τον συντελεστή αγάμου στην περίπτωση κατά την οποία ο σύζυγος του εργαζομένου λαμβάνει τέτοια σύνταξη ή παροχή — δεν περιέχει καμία προφανή ή συγκεκαλυμμένη δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγένειας. Αυτό έκρινε το Δικαστήριο με την προπαρατεθείσα απόφαση Van Munster, κατά την οποία «η επίδικη διάταξη της βελγικής νομοθεσίας εφαρμόζεται χωρίς διάκριση στους ημεδαπούς και στους υπηκόους των άλλων κρατών μελών. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί, αυτή καθαυτή, εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων» [58].

53 — Απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 1991, C-227/89, Rönfeldt (Συλλογή 1991, σ. I-323, σκέψη 12).

54 — Προτάσεις της 28ης Ιουνίου 1984, σημεία 16 έως 18.

55 — Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1994, C-12/93, Drake (Συλλογή 1994, σ. I-4337, σκέψη 26). Βλ. επίσης την απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 1999, C-320/95, Ferreiro Alvite (Συλλογή 1999, σ. I-951, σκέψη 23).

56 — Απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 1991, C-349/87, Paraschi (Συλλογή 1991, σ. I-4501, σκέψη 22). Βλ. επίσης τις αποφάσεις της 7ης Μαρτίου 1991, C-10/90, Masgio (Συλλογή 1991, σ. I-1119, σκέψη 18), και της 22ας Νοεμβρίου 1995, C-443/93, Βουγιούκας (Συλλογή 1995, σ. I-4033, σκέψη 39).

57 — Προπαρατεθείσες αποφάσεως Masgio, σκέψεις 19 έως 23, Paraschi, σκέψεις 24 και 25, και Βουγιούκας, σκέψη 41. Βλ. επίσης την απόφαση της 20ής Απριλίου 1999, C-360/97, Nijhuis (Συλλογή 1999, σ. I-1919, σκέψη 31).

58 — Σκέψη 19.

77. Επομένως, πρέπει να ελεγχθεί αν η επίδικη διάταξη στερεί τον διακινούμενο εργαζόμενο από ένα πλεονέκτημα κοινωνικής ασφαλίσεως του οποίου απολαύει ο μη διακινούμενος εργαζόμενος.

78. Συναφώς, είναι αναντίρρητο ότι ο R. Engelbrecht, ο οποίος άσκησε το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας, βρίσκεται σε λιγότερο ευνοϊκή θέση από εργαζόμενο ο οποίος, έχοντας επίσης μη ασκούντα επαγγελματική δραστηριότητα σύζυγο «τον οποίο συντηρεί», έχει ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα μόνο στο Βέλγιο. Ενώ ο πρώτος χάνει το δικαίωμά του συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου με τον συντελεστή εγγάμου, ο δεύτερος δεν διατρέχει τον κίνδυνο μειώσεως της συντάξεώς του.

79. Πάντως, η διαπίστωση αυτή δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη ότι η βελγική νομοθεσία είναι ασυμβίβαστη προς τα άρθρα 48 έως 51 της Συνθήκης.

80. Εξηγούμαι.

81. Ας αναλογιστούμε ότι ο R. Engelbrecht άσκησε μισθωτή δραστηριότητα στο Βέλγιο και τη Γαλλία. Όπως και η βελγική νομοθεσία, το γαλλικό δίκαιο χορηγεί στον συνταξιοδοτηθέντα εργαζόμενο προσαύξηση συντάξεως για σύζυγο «την οποία συντηρεί» [59]. Επομένως, κατά την ηλικία συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου, ο R. Engelbrecht θα είχε λάβει, στο πρώτο κράτος, σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου με τον συντελεστή εγγάμου και, στο δεύτερο, προσαυξημένη σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου. Όταν η σύζυγός του θα συμπλήρωνε το εξηκοστό πέμπτο έτος της ηλικίας, δεν θα ελάμβανε καμία αυτοτελή σύνταξη. Κατά συνέπεια, η βελγική σύνταξη του R. Engelbrecht θα είχε διατηρηθεί με τον συντελεστή εγγάμου.

82. Ας αναλογιστούμε τώρα ότι ο R. Engelbrecht άσκησε επαγγελματική δραστηριότητα στο Βέλγιο και την Ιρλανδία. Το ιρλανδικό δίκαιο χορηγεί στον συνταξιοδοτούμενο εργαζόμενο σύνταξη προσαυξημένη με εβδομαδιαίο συμπληρωματικό ποσό όταν ο σύζυγός του δεν έχει ασκήσει κερδοσκοπική δραστηριότητα και δεν πραγματοποιεί ίδιο εισόδημα [60]. Επομένως, κατά την ηλικία συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου, ο R. Engelbrecht θα ελάμβανε, σε βάρος του πρώτου κράτους, σύνταξη με τον συντελεστή εγγάμου και, σε βάρος του δευτέρου, σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου προσαυξημένη με το κατά νόμο συμπληρωματικό ποσό. Όταν η σύζυγός του θα είχε συμπληρώσει το εξηκοστό πέμπτο έτος της ηλικίας της, δεν θα ελάμβανε καμία σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου ή ανάλογη παροχή, οπότε η βελγική σύνταξη του R. Engelbrecht δεν θα είχε μειωθεί.

83. Ας αναλογιστούμε τέλος ότι η ολλανδική σύνταξη των συζύγων Engelbrecht δεν υπολογίστηκε δυνάμει του AOW, όπως ίσχυε πριν από την 1η Απριλίου 1985. Στην περίπτωση αυτή, ο R. Engelbrecht θα είχε λάβει, στο Βέλγιο, σύνταξη λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου με τον συντελεστή εγγάμου και, στις Κάτω Χώρες, σύνταξη γήρατος υπολογιζόμενη βάσει του 100 % του κατώτατου καθαρού μισθού. Δεδομένου ότι η σύζυγός του δεν θα είχε ίδιο δικαίωμα συντάξεως, ο R. Engelbrecht θα είχε διατηρήσει το δικαίωμά του βελγικής συντάξεως με τον συντελεστή εγγάμου.

59 — Άρθρα L.351-13 και R.351-31 του κώδικα κοινωνικής ασφαλίσεως.

60 — Section 87 του Social Welfare (Consolidation) Act 1993 for social insurance et Section 137 του Social Welfare (Consolidation) ACT 1993 for social assistance.

84. Από τα παραδείγματα αυτά προκύπτει ότι η βελγική νομοθεσία δεν καθιερώνει διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των μη διακινουμένων εργαζομένων και αυτών που άσκησαν το δικαίωμά τους ελεύθερης κυκλοφορίας. Δεν στερεί τον διακινούμενο εργαζόμενο από ένα πλεονέκτημα κοινωνικής ασφαλίσεως, του οποίου απολαύει μόνον ο μη διακινούμενος εργαζόμενος. Είναι αληθές ότι, υποθετικά, η μείωση της συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου που επιβάλλει η βελγική νομοθεσία θίγει μόνον τους εργαζομένους που άσκησαν το δικαίωμά τους ελεύθερης κυκλοφορίας. Πάντως, η μείωση αυτή επέρχεται όχι λόγω της ασκήσεως αυτού του δικαιώματος, αλλά λόγω του γεγονότος ότι ο διακινούμενος εργαζόμενος και ο σύζυγός του, που δεν ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα, υπάγονται ταυτόχρονα στη βελγική και στην ολλανδική συνταξιοδοτική νομοθεσία.

85. Με άλλες λέξεις, φρονώ ότι η μείωση της συντάξεως του R. Engelbrecht απορρέει από τις θεμελιώδεις διαφορές που υφίστανται μεταξύ του βελγικού και του ολλανδικού συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως. Όπως διαπίστωσε το Δικαστήριο με την προπαραθείσα απόφαση Van Munster: «Οι διαφορές αυτές συνίστανται στο γεγονός ότι ένα από τα δύο συστήματα συνταξιοδοτήσεως προβλέπει υψηλότερο συντελεστή συντάξεως υπέρ των εργαζομένων των οποίων ο σύζυγος δεν λαμβάνει σύνταξη ή ανάλογο πλεονέκτημα, δεδομένου ότι αυτά αυξάνουν τα συνολικά εισοδήματα του ζεύγους [...] ενώ το άλλο σύστημα, στην ίδια περίπτωση, χορηγεί σε κάθε σύζυγο, με την συμπλήρωση της ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, ισόποση σύνταξη, [...] χωρίς αυτό να συνεπάγεται την παραμικρή αύξηση των συνολικών εισοδημάτων του ζεύγους» [61].

61 — Σκέψη 31.

86. Καταλήγω ότι η μείωση της συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου που επιβάλλει το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 8, του βελγικού νόμου της 20ής Ιουλίου 1990 σε μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης δεν συνιστά εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, αλλά απορρέει από τις διαφορές που υφίστανται μεταξύ του βελγικού και του ολλανδικού συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως.

Τα άλλα ερωτήματα

87. Ενόψει του ανωτέρω συμπεράσματος, τα άλλα ερωτήματα — που πρέπει να εξεταστούν από κοινού — μπορούν να διατυπωθούν ως εξής: «Οφείλει να μην εφαρμόσει την εθνική του νομοθεσία το εθνικό δικαστήριο που προβαίνει στον χαρακτηρισμό, για τους σκοπούς της εφαρμογής διατάξεως του εσωτερικού του δικαίου, μιας παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως που χορηγείται υπό το νομοθετικό καθεστώς άλλου κράτους μέλους και το οποίο διαπιστώνει ότι η δική του νομοθεσία δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό το φως των σκοπών των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης κατά τρόπο ώστε να αποφευχθούν οι βλαπτικές συνέπειες που απορρέουν, για τον διακινούμενο εργαζόμενο, από την έλλειψη συντονισμού των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως;»

88. Αφήνω, αμέσως, κατά μέρος το ζήτημα αν η βελγική νομοθεσία μπορεί να ερμηνευθεί κατά τρόπο συνάδοντα προς τους σκοπούς των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης.

89. Ενώπιον του Δικαστηρίου, ο R. Engelbrecht υποστήριξε ότι μια τέτοια ερμηνεία είναι δυνατή. Συγκεκριμένα, αρνούμενο να χαρακτηρίσει την ολλανδική σύνταξη της Engelbrecht ως «ανάλογη παροχή» συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου, το Arbeidsrechtbank te Turnhout έδειξε ότι η βελγική νομοθεσία μπορεί να ερμηνευθεί κατά τρόπον ώστε να αποφευχθεί το ενδεχόμενο ο διακινούμενος εργαζόμενος να αποθαρρύνεται από την άσκηση του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας.

90. Ο ΒΟΣ υπενθύμισε ότι, κατά τη νομολογία του βελγικού Cour de cassation, σύνταξη γήρατος που καταβάλλεται δυνάμει του AOW πρέπει να θεωρείται ως «ανάλογη παροχή» συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου. Επομένως, ο μη χαρακτηρισμός κατ' αυτήν την έννοια της συντάξεως της Engelbrecht ισοδυναμεί με ερμηνεία της βελγικής νομοθεσίας contra legem. Όμως, στο κοινοτικό δίκαιο, η μέθοδος της συμβατής ερμηνείας δεν μπορεί να υποχρεώνει εθνικό δικαστήριο να ερμηνεύει τη νομοθεσία του contra legem [62].

91. Πράγματι, το Δικαστήριο δεν θα μπορούσε να εξετάσει αυτό το ζήτημα. Ανάγεται σε ερμηνεία του βελγικού δικαίου και, κατά συνέπεια, διαφεύγει την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου [63]. Επομένως, πρέπει να ληφθεί ως βάση η εκδοχή — στην οποία ρητώς αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο — κατά την οποία η επίδικη νομοθεσία δεν μπορεί να ερμηνευθεί σύμφωνα με τους σκοπούς των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης.

92. Υπό τις συνθήκες αυτές, οφείλει το αιτούν δικαστήριο να μην εφαρμόσει την εθνική του νομοθεσία;

93. Η αρχή της δικαιοσύνης θα απαιτούσε καταφατική απάντηση.

94. Πράγματι, η μείωση της βελγικής συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου του R. Engelbrecht, που πραγματοποιείται χωρίς πραγματική αντιπαροχή έναντι της συζύγου του, συνιστά αδικία που δύσκολα μπορεί να γίνει αποδεκτή. Αυτό συμβαίνει πολλώ μάλλον καθόσον οι βλαπτικές συνέπειες που απορρέουν από τις διαφορές μεταξύ της βελγικής και της ολλανδικής νομοθεσίας είναι απολύτως γνωστές στις αρμόδιες αρχές. Συγκεκριμένα, από τη δικογραφία προκύπτει ότι, ήδη από το Οκτώβριο του 1984, οι βελγικοί και ολλανδικοί οργανισμοί κοινωνικής ασφαλίσεως εξέταζαν τις επιπτώσεις από την αναμόρφωση του AOW επί της βελγικής ρυθμίσεως [64]. Στο πλαίσιο αυτό, διαπίστωσαν ότι η χορήγηση αυτοτελούς συντάξεως στον μη ασκούντα επαγγελματική δραστηριότητα σύζυγο από την ολλανδική νομοθεσία εμπόδιζε τη διατήρηση της βελγικής συντάξεως με τον συντελεστή εγγάμου έναντι του συνταξιοδοτηθέντος εργαζομένου [65]. Επιπλέον, οι συνέπειες αυτές τονίστηκαν τόσο στο πλαίσιο της προπαρατεθείσας υποθέσεως Bakker [66] όσο και με την προπαρατεθείσα απόφαση Van Munster του Δικαστηρίου.

62 — Ο ΒΟΣ παραθέτει τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Van Gerven για την έκδοση της αποφάσεως της 18ης Μαΐου 1990, C-262/88, Barber (Συλλογή 1990, σ. I-1889, σκέψη 50). Την άποψη αυτή συμμερίζεται η Βελγική και η Ολλανδική Κυβέρνηση καθώς και η Επιτροπή.

63 — Βλ., μεταξύ άλλων, τις αποφάσεις της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, C-57/93, Vroege (Συλλογή 1994, σ. I-4541, σκέψη 34), και C-128/93, Fisscher (Συλλογή 1994, σ. I-4583, σκέψη 42).

64 — Σημεία II.B.20 και II.D.37 και 38 της γαλλικής μεταφράσεως των παρατηρήσεως του ΒΟΣ.

65 — Ibidem, σημείο II.B.20, στοιχείο c, και σημείο II.D.38.

66 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Darmon για την έκδοση της προπαρατεθείσας αποφάσεως Bakker, σημεία 15 έως 33.

95. Πάντως, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η νομολογία του Δικαστηρίου δεν επιτρέπει την ανωτέρω απάντηση.

96. Αφενός, το Δικαστήριο κρίνει παγίως ότι, ελλείψει εναρμονίσεως στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως, τα κράτη μέλη παραμένουν αρμόδια να καθορίζουν τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη χορήγηση των παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως, υπό τον όρον ότι οι θεσπιζόμενες προϋποθέσεις δεν συνεπάγονται καμία πρόδηλη ή συγκεκαλυμμένη διάκριση μεταξύ των κοινοτικών εργαζομένων [67]. Είναι επίσης βέβαιον ότι το άρθρο 48 της Συνθήκης δεν αφορά τις διαφορές μεταχειρίσεως που ενδέχεται να προκύψουν μεταξύ κρατών μελών από διαφορές που υφίστανται μεταξύ των νομοθεσιών των διαφόρων κρατών μελών, εφόσον οι νομοθεσίες αυτές επηρεάζουν όλα τα πρόσωπα που υπάγονται στην εφαρμογή τους σύμφωνα με αντικειμενικά κριτήρια και ασχέτως της ιθαγένειάς τους [68].

97. Αφετέρου, από της εκδόσεως της αποφάσεως Simmenthal [69], το Δικαστήριο κρίνει ότι κάθε εθνικό δικαστήριο έχει την υποχρέωση να εφαρμόζει στο ακέραιο το κοινοτικό δίκαιο και να προστατεύει τα δικαιώματα που απονέμει το δίκαιο αυτό στους ιδιώτες, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε ενδεχομένως αντίθετη διάταξη του εθνικού δικαίου [70]. Πάντως, η αρχή αυτή αφορά αποκλειστικά την περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δικαστήριο βρίσκεται αντιμέτωπο με διάταξη του εσωτερικού του δικαίου η οποία, *καθευατή*, είναι ασυμβίβαστη προς το κοινοτικό δίκαιο.

98. Θα πρέπει, κατά συνέπεια, να επεκταθεί η αρχή αυτή σε μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης;

99. Δεν το νομίζω.

100. Πρώτον, όπως υπογράμμισε η Ολλανδική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, μια τέτοια λύση δύσκολα θα συμβιβαζόταν με την αρχή της ασφάλειας δικαίου.

101. Πράγματι, μια τέτοια λύση θα συνεπαγόταν ότι μια διάταξη του εσωτερικού δικαίου, καθεαυτή συμβατή με το κοινοτικό δίκαιο, μπορεί παρά ταύτα να αγνοηθεί από τα εθνικά δικαστήρια για τον λόγο και μόνον ότι η εφαρμογή της, σε συνδυασμό με αυτή της νομοθεσίας άλλους κράτους μέλους, δημιουργεί συνέπειες ελάχιστα συμβατές με τους σκοπούς της Συνθήκης. Με άλλες λέξεις, μια τέτοια λύση θα ισοδυναμούσε με το να εξαρτάται η εφαρμογή της νομοθεσίας κράτους μέλους — συμβατής με το κοινοτικό δίκαιο — από το περιεχόμενο της ρυθμί-

67 — Βλ., π.χ., την απόφαση της 4ης Νοεμβρίου 1997, C-20/96, Snares (Συλλογή 1997, σ. I-6057, σκέψη 45).

68 — Απόφαση της 28ης Ιουνίου 1978, 1/78, Kenny (Συλλογή τόμος 1978, σ. 461, σκέψη 18).

69 — Απόφαση της 9ης Μαρτίου 1978, 106/77, Simmenthal (Συλλογή τόμος 1978, σ. 239, σκέψη 21).

70 — Βλ. επίσης τις αποφάσεις της 4ης Ιουνίου 1992, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-13/91 και C-113, Debus (Συλλογή 1992, σ. I-3617, σκέψη 32)· της 9ης Ιουνίου 1992, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-228/90 έως C-234/90, C-339/90 και C-353/90, Simba κ.λπ. (Συλλογή 1992, σ. I-3713, σκέψη 27), και της 22ας Οκτωβρίου 1998, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-10/97 έως C-22/97, IN. CO. GE.'90 κ.λπ. (Συλλογή 1998, σ. I-6307, σκέψη 20).

σεως άλλου κράτους μέλους — επίσης σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο.

102. Από αυτό θα προέκυπταν τόσο για τις αρμόδιες αρχές όσο και για τους ιδιώτες ουσιώδεις δυσχέρειες για τον προσδιορισμό των συγκεκριμένων περιστάσεων υπό τις οποίες μπορούν να έχουν εφαρμογή οι ρυθμίσεις τους κοινωνικής ασφαλίσεως. Οι δυσχέρειες αυτές θα ήταν πολλώ μάλλον περίπλοκου χαρακτήρα, καθόσον η κατάσταση του διακινούμενου εργαζομένου μπορεί να διέπεται ταυτόχρονα όχι πλέον, όπως εν προκειμένω, από τη νομοθεσία δύο κρατών μελών, αλλά από τη ρύθμιση τριών, ή ακόμη και περισσοτέρων, διαφορετικών κρατών μελών [71].

103. Δεύτερον, αν το Δικαστήριο επέκτεινε τη νομολογία που απορρέει από την προπαρατεθείσα απόφαση Simmenthal σε μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης, θα ανέθετε στα εθνικά δικαστήρια την λεπτή αποστολή να διασφαλίσουν έναν καλύτερο συντονισμό των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως. Με, ως μοναδικό και αποκλειστικό μέσο συντονισμού, την υποχρέωση να αφήσουν ανεφάρμοστη μια διάταξη του εσωτερικού τους δικαίου.

104. Αναμφιβόλως, οι διαφορές μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως που μπορούν να αποθαρρύνουν τον διακινούμενο εργαζόμενο να ασκεί το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας πρέπει να καταργηθούν. Η ελεύθερη κυκλοφορία των διακινούμενων εργαζομένων «περιλαμβάνεται στις βάσεις της Κοινότητας» [72]. Υπό το πρίσμα αυτό, το άρθρο 51 της Συνθήκης σκοπεί να συμβάλλει «στην εγκαθίδρυση μιας όσο είναι δυνατόν πληρέστερης εφαρμογής της ελεύθερης κυκλοφορίας των διακινούμενων εργαζομένων [...]» [73]. Η διατύπωση της προπαρατεθείσας αποφάσεως Van Munster του Δικαστηρίου είναι σαφής, ενόψει της διαστάσεως των εθνικών νομοθεσιών στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως: «η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας που διατυπώνει το άρθρο 5 της Συνθήκης ΕΟΚ υποχρεώνει τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών να χρησιμοποιούν όλα τα μέσα που διαθέτουν προκειμένου να επιτυγχάνεται ο σκοπός του άρθρου 48 της Συνθήκης» [74].

105. Πάντως, αμφιβάλλω αν τα εθνικά δικαστήρια και η αρχή του «ανεφάρμοστου» διατάξεως εθνικού δικαίου ασυμβίβαστης προς το κοινοτικό δίκαιο αποτελούν τις ιδανικές αρχές και το ιδανικό μέσο για την πραγματοποίηση της καταργήσεως των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία, που οφείλονται στις διαφορές που υφίστανται μεταξύ των εθνικών κανόνων κοινωνικής ασφάλισης. Πράγματι, ο συντονισμός των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως προϋποθέτει γενικώς σε βάθος γνώση και οξυδερκή εξέταση των εν λόγω ρυθμίσεων. Απαιτεί εξάλλου κατάλληλη λύση στις ανακύπτουσες δυσχέρειες, τηρουμένων των ιδίων χαρακτηριστικών των οικείων συστημάτων.

106. Υπό τις συνθήκες αυτές, εκτιμώ ότι, ενόψει διαστάσεως εθνικών ρυθμίσεων εθνι-

71 — Αρκεί να αναλογιστούμε τις δυσκολίες για τον προσδιορισμό των προϋποθέσεων εφαρμογής των σχετικών ρυθμίσεων αν ο R. Engelbrecht είχε ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα στο Βέλγιο, τη Γαλλία, την Ιρλανδία και τις Κάτω Χώρες.

72 — Απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 1986, 284/84, Spruyt (Συλλογή 1986, σ. 685, σκέψη 18).

73 — Αποφάσεις της 25ης Φεβρουαρίου 1986, 254/84, De Jong (Συλλογή 1986, σ. 671, σκέψη 14), και της 2ας Μαΐου 1990, C-293/88, Winter-Lutzins (Συλλογή 1990, σ. I-1623, σκέψη 13).

74 — Σκέψη 32.

κής ασφαλίσεως που είναι σύμφωνες προς το κοινοτικό δίκαιο, στον εθνικό δικαστή μπορεί να επιβληθεί μόνον η υποχρέωση να ερμηνεύει τη δική του νομοθεσία υπό το φως των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης και να αποφεύγει στο μέτρο του δυνατού η ερμηνεία του να μπορεί να αποτρέψει τον διακινούμενο εργαζόμενο από την πραγματική άσκηση του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας. Η υποχρέωση αυτή, που διατυπώνεται με την προπαρατεθείσα απόφαση Van Munster του Δικαστηρίου, αξίζει να επιβεβαιωθεί. Πάντως, στην περίπτωση κατά την οποία μια τέτοια ερμηνεία αποδεικνύεται αδύνατη, το εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί, κατ' εμέ, να υποχρεωθεί να αφήσει ανεφάρμοστη τη δική του νομοθεσία.

107. Για να κλείσω το σημείο αυτό, τονίζω ως εκ περισσού ότι, προκειμένου να αρθούν οι δυσχέρειες που δημιουργεί η διαφορά της κύριας δίκης, υφίστανται και άλλες οδοί.

108. Συγκεκριμένα, ο κοινοτικός νομοθέτης θα μπορούσε, βάσει του άρθρου 89 του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71, να προσθέσει μια διάταξη στο παράρτημα VI του κανονισμού αυτού, προκειμένου να ρυθμίσει τις ιδιαίτερες λεπτομέρειες εφαρμογής της βελγικής και ολλανδικής νομοθεσίας στους διακινούμενους εργαζομένους που έχουν «συντηρούμενο από αυτούς» σύζυγο ο οποίος δεν ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα.

109. Ομοίως, η διοικητική επιτροπή για την κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων έχει τη δυνατότητα να επιληφθεί του προβλήματος. Πράγματι, κατά το άρθρο 81 του τροποποιημένου κανονισμού 1408/71, η επιτροπή αυτή δεν έχει ως μοναδικό καθήκον να «χειρίζεται όλα τα διοικητικά θέματα ή τα θέματα ερμηνείας που απορρέουν από τον παρόντα κανονισμό», αλλά επίσης να «υποβάλλει προτάσεις στην Επιτροπή [...] για την αναθεώρηση του παρόντος [κανονισμού]».

110. Επομένως, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο Arbeidshof te Antwerpen ότι δεν υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστη την εθνική του νομοθεσία το εθνικό δικαστήριο που προβαίνει στον χαρακτηρισμό, για τους σκοπούς της εφαρμογής διατάξεως του εσωτερικού του δικαίου, μιας παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως που χορηγείται υπό το νομοθετικό καθεστώς άλλου κράτους μέλους και το οποίο διαπιστώνει ότι η δική του νομοθεσία δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό το φως των σκοπών των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης κατά τρόπο ώστε να αποφευχθούν οι βλαπτικές συνέπειες που απορρέουν, για τον διακινούμενο εργαζόμενο, από την έλλειψη συντονισμού των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως, δεν υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστη την εθνική του νομοθεσία.

Πρόταση

111. Βάσει των προηγουμένων σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ως εξής:

«1) Το άρθρου 46α, παράγραφος 3, στοιχείο γ', του κανονισμού (ΕΟΚ) του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας, όπως τροποποιήθηκε από τον κανονισμό (ΕΟΚ) 2001/83 του Συμβουλίου, της 2ας Ιουνίου 1983, και όπως τροποποιήθηκε τελευταία από τον κανονισμό (ΕΟΚ) 1248/92 του Συμβουλίου, της 30ής Απριλίου 1992, έχει την έννοια ότι δεν απαγορεύει κατά τον καθορισμό του ύψους της συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου που καταβάλλεται σε ένα πρόσωπο βάσει της νομοθεσίας κράτους μέλους, το να λαμβάνεται υπόψη το ύψος της παροχής γήρατος που δικαιούται ο σύζυγός του δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους βάσει προαιρετικής ασφαλίσεως ή προαιρετικής συνεχίσεως της ασφαλίσεως.

2) Η μείωση της συντάξεως λόγω συμπληρώσεως συνταξίμου χρόνου που επιβάλλει το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 8, του βελγικού νόμου της 20ής Ιουλίου 1990 σε μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης δεν συνιστά εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, αλλά απορρέει από τις διαφορές που υφίστανται μεταξύ του βελγικού και του ολλανδικού συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως.

3) Δεν υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστη την εθνική του νομοθεσία το εθνικό δικαστήριο που προβαίνει στον χαρακτηρισμό, για τους σκοπούς της εφαρμογής διατάξεως του εσωτερικού του δικαίου, μιας παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως

που χορηγείται υπό το νομοθετικό καθεστώς άλλου κράτους μέλους και το οποίο διαπιστώνει ότι η δική του νομοθεσία δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό το φως των σκοπών των άρθρων 48 και 49 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρων 39 και 40 ΕΚ), του άρθρου 50 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 41 ΕΚ) και του άρθρου 51 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρου 42 ΕΚ) κατά τρόπο ώστε να αποφευχθούν οι βλαπτικές συνέπειες που απορρέουν, για τον διακινούμενο εργαζόμενο, από την έλλειψη συντονισμού των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως, δεν υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστη την εθνική του νομοθεσία.»